

IDENTIFICAREA VALORILOR DE PATRIMONIUL CULTURAL PRIN STUDIAREA ISTORIEI SATELOR CA UNICELE PĂSTRĂTOARE ALE SPECIFICULUI NAȚIONAL

*Ilascu Yurie, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău*

CZU: 94(478):811'373.2

Abstract

This article presents a synthesis of the literature about the history of Toxobeni village seen through the prism of anthropology. It is a well-known fact that when written sources are missing, auxiliary sources of history are used, such as archeology and anthroponymy that deals with proper names (names, ethnonyms, nicknames) or place names that come from personal names. This helped me to highlight in the history of the village some "anthroponymic substrates" of people's names and which allowed me to obtain a logical explanation of the origin of this unusual place name.

Key-words: names, ethnonyms, nicknames, anthroponymic substrates, logical explanation, personal names.

Este un lucru cunoscut, atunci când izvoarele scrise lipsesc, se recurge la sursele auxiliare ale istoriei, cum ar fi arheologia mai este și antroponomia care se preocupă de numele proprii (nume, etnonime, porecle) sau toponime ce provin din nume de persoană. Acest lucru m-a ajutat să evidențiez în istoria satului de răzeși TOXOBENI[1] câteva „*substraturi antroponimice*” ale numelor de persoane și care mi-au permis să obțin o explicație logică asupra originii acestui toponim neobișnuit.

Am început cu separarea într-o primă perioadă de existență a localității numele românești, care au locuit sau mai locuiesc în sat: Armașu, Căpățână, Costachi, Cujbă, Croitoru, Dragancea, Grițcu, Fuior, Feteleu, Onofrei, Olaru, Mardari, Mândru, Mănilă, Meleghe, Mititelu, Munteanu, Musteață, Nenciul, Patruboi, Păduraru, Petrișor, Puțuntică, Luca, Rotaru, Săcrieru, Toma, Țurcanu, Ungureanu, Ursache, Vacaru, Vicol, Vâlcu, Vrănescu, Vulpescu etc.

Cu ajutorul câtorva dicționare[2],[3] și[4] am format cel de-al doilea grup de nume: Alivan, Ignatie Alivanul (*între aceștea doi, existând o perioadă de peste 100 ani*), Balamatiuk, Bischir, Badali, Bunciuc, Buta, Butagu, Burlacu, Ciurca, Ciuvaga, Calabalic, Calabat, Cadenuc, Kovaliciuk, Kazacenco Koșman, Dolhan, Gomenciuk, Gumaniuc, Iakimciuk, Ojog, Laqman, Parascan, Raț, Socol, Taban, Turcuman, Vereșciac, Vlăsa, Vlașaniuc etc., o parte fiind atribuită originii cumane și cealaltă efectului contopirii unui segment al lumii turanice cu cea a slavilor.

Într-o altă categorie le-am grupat pe cele cu numele „*posibil schimonosit*,” când au fost adaptate la semnificația lor românească: Dulap~Dulat; Ghiug~Gug (*N. Iorga dintr-un zăpis de la 1594 menționează despre un răzeș din neamul lui Fădor Gug*:[5] Moruz~Mârza; Rospanu~Rospan, Sandu~Sandal; Onoico~Onoi; Ilașcu~Ilocișuk; Cicoare~Cicoaria; Pelin~Bulun; Murusac~Marușeak; Noni~Nani; Vidmichi~Vedmediuc.

În cel de-al patrulea grup am inclus nume cu originea neelucidată: Bliduc, Ghidersa, Manec, Marta, Zane, Lobar, Talul, Tiron. Mai este încă o ultimă categorie de nume legate de anumite evenimente istorice de la care își au originea cu impact asupra localității: Dubăsari, Odainăi, Popa, Tverdohleb, Răileanu și Guțu.

Ne-a fost o mare călăuză păstrarea până în prezent a denumirii unei străzi cu frumosul nume istoric *Strada Răzășilor*, constituind totodată un element al patrimoniului cultural din viața satului din trecut. Reiterând importanța analizei noțiunii de răzeși, care ne duce cu mult mai devreme de oștenii lui Ștefan cel Mare și despre care istoriografia de specialitate nu s-a lămurit

nici, până azi, referitor la etimologia acestui cuvânt. Unii i-au găsit o origine ungară, alții polonă, există chiar și o versiune latină dar, cel mai probabil, sunt niște erori ușor de sesizat, lucru remarcat de N. Djuvara[6]. Or, faptul că era subdiviziunea de elită a armatei moldovenești sau trupele ei de avangardă ale atacurilor de șoc, permite ușor de a găsi similitudini cu ceea ce la ruși și ucraineni s-au numit cazaci. Unica deosebire esențială dintre ei ar fi fost aceea că dacă primii erau niște aventurieri prădalnici (*неперкату-поле / în bătaia vântului!*), pe când cei ce urmau să devină ulterior *răzeși*, erau pe atunci, doar niște mercenari cu angajamente concrete față de Hoarda de Aur, aventurându-se la acte de violență greu de imaginat, grație unei abilități a lor. Cu atât mai mult, aproape în toate *zapisele* timpurii domnești ce includeau operații de vânzare-cumpărare a pământului figura obligatoriu un personaj, *vătavul* sau *vătahul*, care la *cumani* își are rădăcina în „*ata*”- *tata*, adaptat la noi cu sensul de *mai marele*, *căpetenia*, iar la *cazaci* și astăzi conducătorul comunității teritoriale este „*atamanul*.” Gestionarea *răzeșiei* ca instituție ce desemna ca sursă a autorității politico-militare oamenii simpli „*de la plug*”, nu era un lucru ușor, acești săteni la primul apel al domnitorului, lăsau totul și-l urmau în campaniile războinice. Numai întreținerea în formă bună a cailor, cu grijile suplimentare de confecționare a harnașamentelor pentru înșeuarea și conducerea lor, dar ce însemna forjarea sabiei din oțelul de cea mai înaltă probă, cât efort și abilități necesitau, plus obligativitatea de a o mânui iscusit în luptă, în paralel cu muncile agricole sezoniere? Hai, să vedem, dacă puteau să fie aceste lucruri niște simple „*obișnuințe cotidiene*”, sau vom căuta alte explicații, efectuând „*o plimbare într-un sat răzășesc!*”

Mai este cunoscut și faptul că reglementarea juridică a litigiilor funciare *răzeșii* și le rezolvau în baza *Obiceiul Pământului* considerat ca un ansamblu folcloric de tradiții și obiceiuri generalizate la nivelul întregii colectivități țărănești, cu scopul de a norma, dirija și regla activitățile curente ale colectivității [7]. Este extrem de important să evidențiem cum era numit *Obiceiul Pământului* în documentele externe ale cancelariei *regilor unguri* privitoare la *români*, fiind intitulat prin termenii de *ritus*, *lex* și *ius*. Primele două denumiri au pătruns prin filiera catolică a limbii latine, dar de unde s-a luat cea de-a treia denumire? Noțiunea „*ius*” supuse unei simple analize ne duce la renumitele coduri de legi publice pentru interesul întregii comunități, preluate de *cumani* prin intermediul *neamurilor toksobicilor* de la Hoarda de Aur. Se știe că reglementarea juridică în cadrul Hoardei de Aur se făcea prin intermediul câtorva coduri de legi:

Tora; Iasa cea Mare; Bulele lui Genghis-Khan; mai târziu Dreptul musulman, dar a fost documentat și așa - numitul drept public, *Iosun* sau i se mai spunea, *Adat. Toksobicii* și mai apoi *rușii* l-au preluat de la ei cu sensul de: *obicei, obișnuință*, se mai utiliza și cu sensul de, „*ceea ce este mai bun în conduita oamenilor*”[8]. Va rămâne o enigmă a istoriei asemănarea izbitoare dintre cuvântul latin *datum*, de unde provin, în română cuvintele *datina* și *data* și cuvântul de origine turanică, *adat*.

În provincia *Karğag* a Ungariei, a locuit o seminiție apropiată sub aspect etnic cu ungarilor, așa - numiții *kuni* (*să nu se confunde cu hunii, din sec. IV d. H.!*) este chiar și un muzeu întemeiat de „*Uniunea kunilor*.” Cercetătorul rus *Evstigneev Yu. A.*, într-un studiu recent, demonstrează cu argumente că acești *kuni* erau, de fapt *toksobicii* descriși pentru prima dată într-o cronică de la mănăstirea *Ipatievo* și care la momentul pactizării lor cu Hoarda de Aur ocupau un spațiu imens amplasat între râurile *Volga*, *Don* și *Nipru*. În aspect etnic reprezentau un „*amalgam*” de *neamuri*, dar cu o vădită tendință de rusificare și creștinare a elementului turanic [9]. Anume așa

am putut explica de ce unii toxobenei aveau și mai au până în prezent nume pur turanice sau cu sufixele specifice slavilor de Răsărit- *iuk, uk*:

Bischir – din neamul bașchirilor(pentru curioși, iată toate extinderile de sens ale etnonimului bașchir atestate în limba română: arhaismul boscor sau bozgor înseamnă bașchir, dar și baskar, bashkar, bashkatur, boshkor, biscart, bistard); *Badali* –în limba veche kazahă, adresare respectuoasă față de o persoană mai în vârstă(iată originea indispensabilului cuvânt „*bade*” din tot folclorul românesc!); *Butagu* – conform *Codului Cumanic- butuc, creangă* (iată de unde își au originea cele 312 de familii purtătoare ale numelui *Butuc*, de la noi!); *Buta* (forma abrevierii de la *butaqla*) - *taie crengi*, probabil poreclă, ar fi echivalentul frazei din limba română „*a tăia frunze la câini*”; *Burlac* – neam turanic (conform datelor din disertația lui БУШАКОВ В. А., *Тюркская этноонимия Крыма*[10], la noi a ajuns prin filiera limbii turce cu sensul de: *proprietarul unui teren secătuit, neroditor*; *Bunciuc* – stindardul de luptă al cumanilor; *Calabalic* cercetătorul rus, Н.А. Аристов, îl atribuie la neamul Karabalik din tribul kazahilor de origine cumană,(*карабалык казахского племени, Кипчак*, citat preluat de la *Бушаков В.А.*) la noi este acceptată versiunea din limba turcă a poreclei, *calabalic*- inițial puzderie de pește mic, prin extindere de sens dezordine, iar ca caracteristică umană, porecla unui om *dezordonat, neglijent*; *Cadenuk*- din limba veche turanică *qadin*, însemna socrul, tatăl soției[2., pag. 402]este greșit considerat în antroponimia de la noi, că ar fi din turcă, *cadâne*, femeie din haremul sultanului; *Dolhan* –neam turanic; *Dulap*-adaptare de la neamul turanic *Dulat*(*Бушаков В.А.*) ce-și are asemănare fonetică cu tipul de mobilă ajunsă la noi de la greci *dolaf*, dulap din polițe încorporate în interiorul unui perete; *Koşman* – neam turanic(vizavi de Toxobeni, peste Prut toponimul *Coşmani*, acolo unde *Acsintie Uricarul* a avut în proprietate pământ); *Gomenciuc și Gumaniuc*- de la neamul turanic *qoman*, în România numele *Coman* și toponimul *Comănești*; *Iakimciuk* – de la turanicul *hakim* – om înțelept, gânditor [2, pag.198],(în Kazahstan și Uzbekistan primarilor li se spune- *akimi*, iar primăriilor, *akimate*) slavii l-au preluat ca nume de persoană, *Iachim*, iar la români a devenit *Ichim* (simpaticul personaj din „*Steaua fără nume*” al lui M. Sebastian!); *Laqman* –bucate din carne înăbușită cu mirodenii și adăugarea unor fășii subțiri și lungi din aluat(fonemul îmi sugerează etimologia cuvântului *lacom* din limba română!); *Parascan*- de la neamul turanic Barsqan; *Pelin* - adaptare de la turanicul *pelun*(*forma arhaică inițială- bulun*), prizonier intrat în serviciul cuceritorilor(așa în vocabularul rusesc a apărut cuvântul „*пленный - prizonier*”) schimonosit și asemănat fonetic cu planta *pelin* din limba română sau metafora de la compararea vieții de prizonier cu amărăciunea pelinului(în limba rusă jocul de cuvinte „*бульнь-польнь!*”); *Raț* - de la neamul turanic *Rat*; *Taban*- din turanică, *talpă*; *Turcuman*- neam turanic; *Alivan* la ciuvași nume de persoană ca și *Ciuvaga* – funcționar din neamul ciuvașilor; *Balamatiuk-balama* din turanică, zăvor la porțile mari din lemn; *Ojog*- nume slav specific perioadei când unor condamnați li se aplica pe față cu o bucată de fier încins un semn, ar fi echivalentul numelui românesc *Friptu*; *Socol* – *vultur*, nume slav specific perioadei înainte de creștinarea Rusiei Kievlene; *Vlasa și Vlașaniuk* de la numele grecesc din Bizanț *Vlasiu*-om simplu, din păturile de jos, a ajuns la slavi după adoptarea creștinismului; *Vereșciak* - din limba slavă veche, porecla unui *om guraliv, cu gura mare*(în Rusia, Ucraina și Belarus atestați mii de nume *Верецягин* și zeci de toponime, *Верецк*)(restul numelor lăsate fără explicații se află, încă în investigații).

Un lucru curios pe care trebuie să-l cunoaștem, și care tot ar putea fi un indiciu suplimentar referitor la etimologia cuvântului *răzeș*, poetul V. ALECSANDRI are o

piesă(operetă comică într-un act, „Harță Răzășul”), unde un vers (scena III) include următorul motiv:

Eu sunt Harță, baș-răzăș,

Cunoscut tocmai prin leși...!

Sintagma învechită, documentată în limba română *baș-răzăș*, conform DLRLC [11], explică cuvintele ca pe un *răzeș de frunte; căpitanul unei comunități de răzeși*. Vedem că sintagma este alcătuită din cuvântul „*baș*” cu certitudine, fiind de origine turanică, vezi de ex. *bașkir* sau așa avem din limba găgăuză cuvântul „*bașcan*.” Cât privește cuvântul *răzeș*, așa doar ca un fapt divers, îi vom efectua o mică „incursiune” etimologică în universul lumii slave. În acest scop vom lua un cuvânt de origine slavă veche: *pezamu-* a tăia (în rusă- *pezamъ*; ukr.- *pizamu*; bulgară- *пéжа*; sârbo-kroată- *pezamu*; slovenă- *rezati*; cehă- *řezat*; slovacă- *rezat'*; poloneză- *rzezać*) impresionează, mai ales, varietatea posibilă de verbe, adjective și substantive prezente în limba rusă: *рэжу, рéжа, рéзал, рéжь, рéжущий, рéзавший, рéжусь, рéжься, рéжемый, рéжуцимся, рéжемом, режем, режема, режемо, рéзанный, рéзан, рéзак*. [12, pag.65] Și atenție!, doar ca excepție, în rusa veche la acțiunea de a tăia cu sabia ceva, sau doamne ferește!, pe cineva se spunea „*разить, ражу, разишь(raziși) шаикой!*”, ce-și are originea de la numeralul „*раз – o singură dată*” sau descrierea unei singure acțiuni cu sensul de a-l tăia, dintr-o singură lovitură.

Deci, să vedem de ce au avut nevoie de abaterea de la regulă fonetică, acești *sabieri* și dacă cele două sensuri ale acestui cuvânt, primul de *meșter în confecționarea săbiilor* și cel de-al doilea sens la propriu, *luptător cu sabia* ce tăia omul dintr-o mișcare, ne pot lămurii ceva? Așa, ca un exemplu, la noi în Moldova, îl avem într-un zapis semnat de Radu –Vodă, de la 13 ianuarie 1626 pe un „*Ignat, săbiar ot Iași*” [13]. Pentru aceasta va trebui să facem o călătorie în trecut și să ne deplasăm într-o zonă menționată deja, unde s-au întâlnit două lumi: turanică și cea slavă, locația s-r fi aflat între cotul Donului și râul Volga. Tocmai aici ar fi locul de apariție a unui nume revendicat atât de antroponimia rusească cât și de cea de origine turanică. Acest nume la cumani însemna meșter în confecționarea săbiilor, fiind vorba despre „*bulat*.” Cuvântul *bulat* inițial a fost întâlnit în vocabularul persan, cât și în cel arab, cel mai curios este că în ambele limbi ar însemna cam una și aceeași *oțel și oțel de înaltă probă*. Când a ajuns la cumani, prin extindere de sens însemna exclusiv, doar *confecționarea săbiilor din oțel* de înaltă calitate prin metoda suprapunerii a două plăci încinse una peste alta și prin forjare obținerea unei lame a sabiei cu proprietatea de a nu se știrbi indiferent de numărul loviturilor sau efortul de lovire. Acești meșteri devin volens-nolens o figură importantă în viața tumultoasă a acestui popor mereu aflat în noi și noi ciocniri armate cu cele două genuri de bază ale armatei lor: *arcașii cavaleri* și grupul de șoc, *sabierii cavaleri*. Prin aceasta și se explică prestigiul meșterilor de săbii și de ce au rămas immortalizați în patrimonial onomastic al tuturor popoarelor descendente din cumani(tătari, bașchiri, ciuvași, kâmâci, kazahi) sub numele *Булáтов Булаткин, Булатков*. Tot așa cum și cei aflați în arealul limitrof cu ei: rușii, ucrainenii numărul lor ajungând astăzi, probabil la zeci sau poate chiar, sute de mii. Faptul că până în prezent avem circa 1000 de concetățeni, din actuala Republica Moldova, purtători ai numelui *Bulat*, vine să confirme contactul cumanilor, inclusiv cu populația spațiului Nistru-Prut, începând cu mijlocul sec. XI. Numai ca un argument în plus, la unele etnii caucaziene, cecenii, kâmâcii etc, există numele *Hazbulatov(Хазбулатов)* format din *has - cel mai bun, maestru* și *bulatov* cu sensul deja cunoscut, rar se mai întâlnește și *Karabulatov(de la Kara -neam turanic, dar și denumirea culorii*

negre). În Moldova neamul *Kara* este prezent prin numele *Harea* și *Hariuk*, mai sunt și două localități cu toponimul *Hărești*. Pe tot cuprinsul fostului areal de habitat al *cumanilor* (половцы) și *slavilor* există nu mai puțin de 20 de localități cu toponimul *Булатово* ca o dovadă în plus la originea numelui *Bulat*. Cea mai estică localitate se află în Siberia (Altai), cea mai la nord așezată, în gubernia Arhanghelsk, cea mai la sud în Tatarstan și Ciuvașia, iar la vest în guberniile Moscova și Kaluga. Deci, cu rolul primei semnificații a sabierilor, meșteri în confecționarea săbiilor cât de puțin ne-am lămurit.

Acum să vedem cu cel de-al doilea sens la propriu, *luptător cu sabia*, dacă ne poate destăinui ceva? Se pare când s-au cunoscut cele două lumi: *turanică* și cea *slavă veche* (ruso-ucraineană) reprezentată prin populația aflată la marginile sudice ale lumii slave „окраина- margine, limis”, de unde provine etnonimul „*ucraineni*”, de rând cu toate ce-au făcut între ei (războaie, alianțe și în sfârșit un etno-mariaj, fie și parțial) posibil, că s-au zădărnit reciproc cu câte o poreclă usturătoare. Din cele 22 de versiuni existente în prezent referitor la etimologia cuvântului „*cazac*” și care mai toate explică sensul prin oameni liberi, nomazi liberi nesupuși nimănui (вольный кочевник, свободный человек), am ales una care așa sau altfel are legătură directă cu satul Toxobeni! Slavii neobișnuiți cu faptul că unii dintre cumani erau reprezentanți ai rasei mongoloide, cu ochii înguști i-au poreclit „*ciurca*” de la verbul din limba rusă veche, descris de V. Dali [1, pag. 34] „, чюрить; чюрить глаза” - a miși din ochi, a privi cu ochii semideschiși. Cine a fost înrolat benevol sau forțat în armata țaristă, sovietică și mai recent cea rusă, numaidecât au auzit „sloganul” șovin și multiseclar al etnicilor ruși față de populația „*cu ochii înguști*,” pe care i-au numit și continuă, până în prezent să-i numească disprețuitor „*ciurca*.”

Nu s-au lăsat datori nici cumanii, când îi vedeau pe acești călăreți blonzi pe cai se râdeau de ei numindu-i „*gânsaci albi*,” *adică khaz –ak!*, (în limba română, grafemul cuvântului „*cazac*” ar trebui să fie scris corect, „*kazak!*”). Unicul dicționar lexicografic păstrat referitor la limbile turanice, scris de *Mahmud al Kașgari*, în anul 1074, *Divan Lugat at-Turc* și tradus în limba rusă la Alma-Ata, în anul 2005, printre altele are indicat și un proverb: *kaz kubsu urdak kuluk ikanur* (*gânsacul zboară de pe lac și stăpân rămâne rățoiul!*, pag. 133), cât privește cuvântul *ak*, ne amintim cu toții, cum numeau turcii Cetatea – Albă. Unii dintre purtătorii acestor porecle ajunși în spațiului Nistru-Prut, asimilându-se cu populația autohtonă, în cadrul recensămintelor le-au rămas ca nume porecla purtată anterior, fenomen des întâlnit pentru Moldova, mai ales din perioada fanariotă (*Beșivu, Botgros, Curlat, Pârâu, Pârțac, Nebunu, Hoitu* etc.). Până la începutul sec. XX, satul Toxobeni se învecina în partea lui nordică, dar practic se contopea cu satul Vrancești situat pe o pantă înclinată înspre albia râului Prut. Ca urmare a alunecărilor de teren avute loc în anul 1912, o parte a locuitorilor din Vrancești au fost nevoiți să se strămute la Toxobeni, formând mahalaua Nadel. Actualmente pe marginea traseului Sculeni -Bălți care trece și prin Toxobeni (R-16), se află o fărâmă de sat cu aceeași denumire Vrancești unde s-au strămutat o altă parte a sinistraților, dar i se mai spune și „În Deal la Ciurcani,” după numele de familie Ciurca, care alcătuiau majoritatea strămutaților și familia lor a trecut drama deportărilor forțate.

Urmașii neamului *Ciurca*, acum locuiesc în 16 localități din Republica Moldova, alcătuind 32 de familii. Și cu totul curios, de când am început studiul istoriei acestor două sate contopite Vrancești și Toxobeni, întâmplător am dat peste un grup de interes comun, pe o rețea de socializare cu denumirea generică „*Familia Ciurca*”, am constatat cu surprindere, că reprezentanți ai acestui neam, locuiesc acum în România, Italia, SUA și chiar Argentina, ajunși acolo, prin migrare.

Câte ceva va trebui să spunem și despre deținătorii celei de-a doua porecle, or apariția în spațiul basarabean a *cazacilor*, a avut un impact deosebit în istoria neamului nostru. Cu certitudine, în perioada sovietică rolul *căzăcimii* a fost glorificat și adus la rang de salvatori și altruști nativi ai neamului nostru! Nu voi exagera deloc, dar memoria din anii de școală mă ajută să-mi amintesc o temă anuală obligatorie din ciclul gimnazial la orele de „literatura limbii

moldovenești și istoria r.s.s.m.”: *prietenia de nezdruncinat ruso –moldo - ucraineană de-a lungul secolelor!*

Istoricul N. Iorga îl citează pe călătorul francez *Francois Pavie baron de Fourquevaul*, care în 1585 a străbătut întreg ținutul, de la Akerman și până la Soroca: „*de-a lungul drumului merg toți cu frică mare de spre partea unor hoți ce se zic cazaci, care izgoniți din Polonia, Rusia alte țeri vecine, cari, strângându-se laolaltă sperie tot ținutul...*” N. Iorga mai precizează că *cazacii* la 1601 pradă Soroca, ucigând locuitorii, în 1602 ajung până în Dobrogea la Constanța, în 1603 incendiază Izmailul, în 1604 ard Isaccea, în 1606 ajung la Dunărea de Jos, iar în 1612 trec prin jaf tot ce-au întâlnit până la Varna. În alt context preciza „Toată Basarabia fu apoi prădată la 1648, și toată țara fugi la strigătul de „*vin cazacii!*” Această succintă inventariere a doar câtorva din toate relele comise de acești oaspeți nepoftiți și care nu sunt de ordinul zecilor, dar sutelor de invazii distrugătoare cu acțiuni de prădători și violatori, toate întâmplându-se timp de două secole, XVI-XVII.

Faptul că în sat mai sunt locuitori purtători ai numelui *Kazacenko*, întâlnit și în alte 44 localități, ce alcătuiesc 91 de familii ar fi doar un indiciu ca si-ar avea proveniența din cei „ucrainizați”, de rând cu *Zaporojanu*(*originari de la pragurile Niprului*) din cele 38 de localități ce alcătuiesc 107 familii, mai sunt și cei *dincolo de Nipru, Zadnipro* din 4 localități cu 8 familii, îi mai avem și pe cei de pe Don, care-și spuneau „*донцы*” cu numele *Donțu*, în 113 localități cu 453 de familii. Totuși, cei mai mulți o alcătuiesc proveniții de la numele poreclei propriu-zise, *Cazacu* din 400 localități, cu 1880 de familii, plus altele 920 de familii cu numele *Cazac*. Apariția acestor cinci nume specifice *subetnosului „cazac,”* în Moldova și concret în Basarabia, vorbește despre permanenta vecinătate nedorită dintre băștinași și acești jefuitori.

Bineînțeles, nu toți deținătorii contemporani ai acestor nume ar fi urmașii direcți ai *cazacilor prădalnici*. Mai degrabă sunt urmașii *cazacilor „cuminți”* care, fie au intrat în serviciul unor demnitari locali sau cei rămași în urma numeroaselor războaie ruso-turce, căsătorindu-se cu fetele localnicilor, să nu excludem și „*copii din flori*”ca urmare a vizitelor celor nepoftiți, numele acestor copii se acorda de la cel cu „vina!” Să nu uităm și de faptul, că de la 1812, paza „*hotarului de la Prut,*” era efectuată exclusiv de *trupele căzăcești* intrate între timp, în serviciul țarilor. Scriitorul rus Valentin Kataev (1897-1986), a publicat în 1974 un roman autobiografic „*Cimitirul din Sculeni.*” Unul din personajele romanului este un străbunic de-al scriitorului, *cazac la Prut*, rămas după serviciul militar la Sculeni și ulterior înmormântat la cimitirul din Sculeni. Autorul romanului glorifică expansionismului rusesc cu o așa măiestrie artistică, încât *cazacii* par a fi niște romantici cavaleri medievali!

În loc de concluzii, vom înainta câteva ipoteze cu perspective de investigații ulterioare:

1. Nu dispunem de dovezi documentare ale stabilirii *cazacilor* în spațiul românesc, până la apariția propriu-zisă a Țărilor Românești după modelul așezării lor la extremitățile de habitat ale *Slavilor de Răsărit*, cu modul lor de viață specific democrației militare. De aceea, vom îndrăzni să înaintăm pe cea de-a 23 versiune referitoare la originile „*căzăcimii*” ca fenomen istoric: de ce populația autohtonă din *spațiul Nistru–Siret* n-ar fi putut să-i poreclească pe acești toksôbici – *pazuuu (raziși)*, reieșind din abilitatea vădită de a ucide cu sabia dintr-o singură lovitură? Vedem clar, că până a se ajunge la cuvântul românesc *răzeș* nu ne rămâne, decât o mică și ne semnificativă modificare și de ce n-ar fi avut dreptul la existență, acest *regionalism* și probabil este doar un caz regretabil, că n-a fost documentat? Ca aliați ai Hoardei de Aur *toksôbicii sabieri*, stabilindu-se pe meleagurile noastre, pe la 1240-1242, prezentau prin sine nu

numai grupul de șoc al armatei de invadatori, dar mai purtau prin propria prezență o abilitate devenită *armă psihologică*.

2. Reprezentanții „amalgamului ” de neamuri care s-au așezat cu traiul la locul care a devenit ulterior, satul Toxobeni, comunicau între ei în *limba rusă*, ne-o demonstrează denumirea unuia din cele două cimitire aflate în sat: unul de pe *Nadel*, apărut, odată cu strămutarea sinistraților din Vrănești și cel din partea veche a satului numit până în prezent „*cimitirul rușilor!*” Probabil, vrăneștenii strămutați pentru a nu confunda cele două cimitire i-au dat denumirea celui din Toxobeni, după ideea dominantă din memoria lor colectivă - cea a experiențelor de comunicare cu vecinii toxobeneni. Or, numai așa putem explica de ce trimisul polonez de la școala iezuită din Kameneț-Podolsk, Kazimir Tverdohlebovici a reușit așa de ușor să-i convertească la catolicism, pe la 1709-1711(de atunci există în sat numele Tverdohleb și în discuții cu ei își amintesc că strămoșii le-au fost catolici, mai sunt Popa și Odainâi tot din foștii catolici). Pe de altă parte, Mitropolitul „Moldovlahii” Ghedeon într-un zapis din 2 aprilie 1715, de împrumutarea a lui Acsintie Uricariul numește localitatea vădit conform foneticii limbii ruse, Tocsebiani(în rusă, *Токсебяни*).

La Ias, vleit 7223, Ap. 2.

Ghedeon, Mitropolit Moldovlahii.

† Așijderile și pentru altă parte de ocină de la Tocsebiani de pe Prut țij au dat danie lui Acsintie Uricariul, pecum arată și zapisul ei, așa au mărturisit cu sufletul ei.

Ghedeon, Mitropolit Moldovlahii.

(Vº:) Mărturiia dela părintele Mitropolitul.

3. Asta nicidecum nu înseamnă, că reprezentanții neamurilor „turanice” din Toxobeni și probabil din toate localitățile unde s-au așezat cu traiul și-ar fi uitat limba maternă!(după unele estimări, numai în Basarabia erau peste 100 de sate răzășești). Încă multe secole la rând au cunoscut și vorbit între ei, dar cel mai mult acasă, limba maternă ce-i drept, acceptată a fi numită deja cu o noțiune mai generală, „*limba tătară*.” Fenomen ce se înscrie întocmai la legea menționată pentru interesul întregii comunități și concret cu două dintre prevederile codului Adat: *vei ține minte!, până la sfârșitul vieții tale cel puțin șapte generații, care au fost până la tine!* Iată, posibila explicație a enigmaticii cifre 7 din tradițiile poporului român: *cei 7 ani de acasă; deshumarea osemintelor defunctului, doar după 7 ani!* Dar cât lirism și dramatism, regăsim în versurile cântecului popular: *Mă urcai pe scara vieții, să-mi văd anii tinereții - unde-s șapte anișori ai mei?...*, să fie o simplă coincidență?! Legea urmărea scopul excluderii căsătoriilor între rude de sânge, până la a șaptea generație, precum și cu reprezentanții altor etnii. Și alta, mai categorică referitoare la cunoașterea și păstrarea limbii materne, iată originalul poveței obligatorii din codul Adat, devenită cu timpul, proverb: „*Tâlân cöytqan, soyîn cöytar!*”(Limba pierdută - neamul pierit!, adică *cel ce își pierde limba, își pierde neamul!*). Aceste două prevederi ale codului pe lângă mesajul pur imperativ mai purta prin, sine și un puternic imbold moral de coeziune și apartenență la un anumit neam. Drept dovadă ar fi fost și practicarea înaintea fiecărei bătălii a strigătului colectiv de luptă, „*ural*,” la toksobici fiind, „*TOQ-SOBAAAA!*”

Într-un studiu statistic al lui Skalkovschii A. din 1850, publicat la Odesa, *Опыт статистического описания Новороссійского края*, pag. 254, se vorbește despre colonizarea *Novorusiei*(toponim reapărut ca formațiune politică imperială în 2014!), inclusiv cu moldoveni, în jumătatea a II-a a sec. XVIII(1757-1783) este citat un cinovnic țarist de atunci, care accentua

utilitatea acceptării pentru serviciul de stat al funcționarilor din rândul grecilor și moldovenilor „care, posedând limbile turcă și tătară sunt de folos când autoritățile țariste duc tratative cu autoritățile turcești sau cu cele din Crimeea!”

Este puțin probabil că așa, tam-nisam „moldovenașii” noștri să fi devenit poligloți peste – noapte! În mod sigur s-a întâmplat, ca printre coloniștii strămutați erau și persoane din familiile care în comunitate erau moldoveni, iar acasă tătari ce comunicau în limbă maternă! Cu atât mai mult, în studiu este pomenit un colonel „moldovean” Адабаш(*Odobaş*), nume cu certitudine de origine turanică. Și din nou statistica ne vine cu răspunsurile de-a gata..., oare cele 810 familii cu numele *Tataru* din Republica Moldova, nu dovedește lucrul acesta?, dar dacă mai adăugăm atâtea și atâtea toponime cu *Tătarca*, *Tătărești*, *Tătărași*, *Tătăreni*, *Tătărouca*, *Tatarva* etc.! [14] Aici, este momentul potrivit să justificăm dreptul la existență a *categoriei de nume clasificate*: „posibil schimonosite, când au fost adaptate la semnificația lor românească”, cu două nume de toxobeni: *Taban*(în traducere *talpă*) și *Rat*(neam turanic), primul figura pe la 1820, în înscrisurile bisericești cu numele menționat, pe când *Rat* era deja *Raț*! În prezent în cele trei sate vecine Toxobeni, Unteni și Hărești locuiesc circa 10 familii cu numele *Talpă* și doar, în satul Hărești au mai rămas 1-2 familii cu numele... *Rață*!?

4. Trecând, la etimologia toponimelor locurilor aflate în preajma sau în perimetrul localității Toxobeni, de rând cu cele menționate, *Strada Răzășilor*, *Cimitirul Rușilor și Nadel* mai sunt: *Toloaca*, *Ponoarele*, *Cățâna* (dispută dintre originea românească și cea slavă), *Hârtopul*, *Gârla*, *Iazul „de vale la Cosoroaea”*(de la numele *Kosor*, la slavii de sud), *Bârnătoaea*, *Pruteș*, *Certei*. Am constatat prin surprindere, că toate sunt cuvinte din limba slavă veche și mai mult: istoriografia românească, le are descrise și fixate, și în alte zone istorice ale spațiului românesc. Totuși, este ușor de sesizat prezența unor discuții principiale referitoare la originea lor: că ar proveni fie de la *slavii de sud* sau de la cei *din răsărit*? Acceptând, aceste puncte de vedere și pentru localitățile Vrănești-Toxobeni, trebuie să menționăm de dragul obiectivității despre un mic detaliu ce ne-a atras atenția, notițele de călătorie din Crimeea ale scriitorului rus Vasiukov S. I. Astfel, în publicația intitulată: ВАСИУКОВ С. И., *Крым и горные татары*, în traducere, *Crimeea și tătarii munteni*, ediție apărută la Sanct-Petersburg, în 1904, printre altele se vorbește și despre toponimul *toloacă*!, în notițe se explică, că ar fi din tradiția tătară și cel mai paradoxal lucru este faptul că, în limba română este echivalentul cuvântului *clacă*(din text, reiese că era vorba de o clacă la muncile agricole, *secerișul*!).

5. Totodată, numai așa este logic de ce procesul de mai târziu al instaurării șerbiei în Țara Moldovei a fost însoțită de folosirea, la prima vedere, a unei denumiri străinii și nefirești a țăranilor aserviți, „*cocedu-sosedi*.” Cel mai probabil, *vecini* au devenit volens-nolens, populația românească autohtonă în raport cu veneticii, supusă prin violență și speriată de iminenta pedeapsă capitală, uciderea dintr-o singură lovitură cu sabia, în caz de nesupunere!

6. Se încadrează în această logică de venire a *toksobicilor* în spațiul românesc, existența a celor 3 toponime, două în județul Argeș, zona amplasată între Colibași și Mioveni unde s-au aflat doi „frați-gemeni,” satul Tocsobeni, menționat la 1594 și satul Tocsobești, menționat la 1659 și cel de-al III-lea, actualul Toxobeni din Republica Moldova, menționat la 1598.

7. Mai este încă ceva, poate nesemnificativ, dar oricum în legătură cu noțiunea de *argat*, adică persoană care muncea la stăpân în schimbul unei plăți, slugă. Aproape toate dicționarele LR atribuie cuvântul, ca fiind din neogreaca *argatis*, dar nici într-un dicționar nu se adaugă, că la tătarii crimeeni, în dialectul *urum* este utilizat cuvântul *îrgat* cu același sens. *Urumii* erau și ei un

neam de-al *cumanilor*, exista și o legendă despre o țară numită, *Urum*, iar cât privește tătăroaica *Uruma*, eroina romanului lui Zaharia Stancu „*Pădurea nebună*”, probabil numai adolescenții care n-au citit romanul, n-au fost îndrăgostiți de ea! Știm, că *cumanii* au fost prezenți și în Crimeea, unde a apărut și s-a păstrat unicul dicționar al limbii *cumane*, renumitul *Codex Cumanicus*. Să nu fi venit, prin urmare și la noi, odată cu *cumanii* acest cuvânt, ca de altfel și însăși fenomenul *argăției* la noii stăpâni! Pentru curiozitate doar câteva cuvinte venite de la *tătarii - urumi*: începem cu ceva gustos!, *kinta – chită*, pâine coaptă fără drojzii!, mai sunt: *chef, cântar, colțun, belea, dungă, danga, fes, mahala, lele, odaie, vadră, uluc etc.* Numai din cea de-a doua lege a codului Adat: „*Tâlân cöytqan, soyîn cöytar!*”, iată câte cuvinte avem: *tâlân(limbă) - talangă*, regionalismul de la noi, *talancă*, cei drept nu toate dicționarele precizează că ar fi vorba, doar despre *limba* clopoțelului și nu de întreg instrumentul, cum se interpretează la noi!; din *soyîn(neam)*, avem cuvântul *soi* cu mai multe sensuri: *grup de plante sau de animale*, dar în contextul nostru, *categorie de oameni!*, din *cöytar(hoit) – avem* cuvântul *pieritură*, devenit atât poreclă cât și nume, *Hoitu!* Cât de mult se potrivesc aceste argumente cu sensul afirmațiilor lui Neagu Djuvara... *contextele istorice ale unor spații geografice sunt aplicabile mai multor națiuni care au existat în aceeași perioadă!* Și în sfârșit, ultimul cuvânt din seria amuzamentelor, dar recunosc, l-am ales pe unul cu „*bucluc*”: fraza „*a ședea pe vine*”, este așa un lucru intim, încât cuvântul respectiv nu poate fi inclus în textul unei comunicări științifice, făcând precizarea numai pentru a ști, că de rând cu intimități de origine latină și slavă avem o denumire a unei „*acțiuni*” preluată de la *cumani*!

8. Fenomen aparent inexplicabil, care mai avea loc în timpul copilăriei mele: toți copiii născuți în Toxobeni, se divizau în două categorii de nepoței: cei care se adresau bunecilor cu: *tătuca și mămuca* și alții care le spuneu „*bătârnul și bătârnica!*” Or, nu cumva denumirea parcelei cu drept de moștenire colectivă în satele de răzeși, intitulat cu cuvintele românești vădit nefirești „*bătrân sau bătrânul*”, n - ar fi fost adaptate post-factum de la cuvântul turanic „*batâr*”, cuvânt cu aceeași rădăcină ca și apelativul către buneci? (toponimul *Batâr* din județul Bihor, România.; raionul Cimișlia, R. Moldova; regiunea Lugansk, Ucraina.; raionul Nohai, Daghestan, Rusia etc.). De aici, apariția unei dileme?... face să discutăm despre modelul familiei patriarhale turanice, citește autoritariste, în situația când nu ne-am propus acest lucru?!, cu atât mai mult, în fostul sat *Banari*, acum *Lucăceni*, numele *Bătârnak* mai este purtat de câțiva oameni, în paralel cu alți purtători ai numelui... *Bătrânac* (între *Lucăceni* și *Toxobeni* sunt amplasate cele două sate menționate deja: *Unteni* și *Hărești*).

9. Și o ipoteză... despre cai: dacă au existat *sabierii cavaleri*, atunci cum își conduceau ei caii? Cine a călătorit în Kazahstan sau Kârghyzstan, poate a rămas mirat, de ce cailor le sunt adresate strigăte sau sunete

asemănătoare ca la noi? Întrebare către

CUH: čuh čuh межд. окрик, которым попускают лошадь (МК 493₁₂).

toți amatorii de hipism: cine!, de la cine, a împrumutat interjecțiile: „*ce-a-a!*, *hă-is-ss!*, *tr-r-r-r!?*, precizez, *hă-is-ss!* –ul nostru la ei este mai degrabă un, - *h-oa-oa!*”[2, pag. 156],... acum, după șase decenii trecute, încep să realizez o amintire curioasă din frageda copilărie. În grădina „*bătârnului*” se afla atârnată pe un țaruș al gardului de nuiele o țeastă îngălbenită și măcinată de timp al unui cal. La repetatele și probabil sâcâitoarele mele întrebări despre rostul ei, bunelul îmi răspundea una și aceeași: „*să alunge relele!*” Deci, venerarea cultului cailor ar fi fost preluată tot de la călăreții nomazi..., drept confirmare ar servi descoperirea arheologică al lui

Vasile Spinei. În anul 1962, nu departe de *mănăstirea Probota*, a fost deshumat și studiat un mormânt ce a aparținut unui călăreț nomad (din studiu ar fi fost *peceneg* sau *uz*) și care avea alături de corpul său osemintele unui cal, distanța dintre Toxobeni și Probota de peste Prut este de 6-7 kilometri!

10. Și în sfârșit, ultima ipoteză, cu totul minusculă, cea mai frumoasă și originală estimare a influenței cumane asupra poporului român o declar incontestabil, ca fiind cea a lui N. Iorga. Marele istoric a numit-o „*pojghița tătarească*”, exemplul satului răzășesc Toxobeni arată, că de fapt, a fost un *strat bine conturat cu pârgii juridico-sociale și reminiscențe lingvistice și folclorice*, având extindere în timp și spațiu! Și de ce nu, această evidentă „*componentă tătaro-răzășescă*” n-ar fi fost un motiv în plus al rivalității multisekulare dintre cele două imperii: țarist și otoman la expansiunea acerbă spre această „*insuliță rămasă latină, mai degrabă, printr-un miracol, decât firească*”? Fiecare imperiu își avea propria motivație patriotică, „*ocrotirea consângenilor*”, așa e logic de ce la ruși apăruse, de exemplu, până și o „*teorie*” conform căreia slavii ar fi avut și ei origini geto-dacice, iar pentru imperiul Otoman, cum am fost numiți *Karabogdania* (*Bogdania Neagră ca o continuitate a Cumaniei Negre!*), așa și am rămas până la dispariția otomanilor!

Suntem în așteptarea procesării statistice a *decodificării ADN-ului mitochondrial* și după părerea mea, atunci societatea românească va trebui să accepte revizuirea unor idei acceptate în prezent din istoria românilor. Una din aceste revizuiuri, cu siguranță se va referi la ideea despre „*originea autohtonă a răzeșilor*”. *Componentă tătaro-răzășescă* sau mai exact, factorul *y-cromozomi* obținuți în urma testărilor, ne va obliga să ne obișnuim cu ideea, ***că sunt de la slavii de răsărit combinat cu un adaus turanic!*** *Ce bine ar fi, dacă vre-un pasionat de istorie locală, ar scrie despre fostele sate din actualul județ Argeș, Tocsobeni și Tocsobești, oare ce similitudini ar mai fi posibil să fie reconstituite referitor la „moșnenii” acelor două sate versus răzeșii toxobeneni?”*

BIBLIOGRAFIE:

1. ILAȘCU, Yu., Toqsobeni, ediția a II-a revăzută și adăugită, Chișinău, s.n., Tipografia UPS „Ion Creangă”, 172 pag., 2018.
2. Древнетюркский словарь, Из-во НАУКА, Ленинград, 1969, 715 pag.
3. KUUN G. Codex Cumanicus, Budapesta, 1880, 82 pag.
4. ГАРКАБЕЦ А., Кыпчакское письменное наследие, Алматы, 2010, 1803 pag.
5. IORGA N., Basarabia noastră, București, 1912.
6. DJUVARA N. Scurtă istorie a românilor, București, 2007.
7. TRANDAFIR Cristinel Nicu C., Valori europene în „obiceiul pământului” specific satelor devălmașe românești (sec. XIV-XIX), București, 2015.
8. ПОЧЕКАЕВ Р.Ю., Право Золотой Орды, Казань, АН РТ, 2009. 260 pag.
9. ЕВСТИГНЕЕВ Ю. А., Кыпчаки/Половцы/Куманы и их потомки. К проблеме этнической преемственности Moscova, 2011, 132 pag.
10. БУШАКОВ В. А., Тюркская Этноойконимия Крыма, Moscova, 1991, pag.71.
11. Dicționarul limbii române literare contemporane, în 4 volume apărute între 1955-1957, Editura Republicii Populare Române, București, v. I, pag. 257
12. ШАНСКИЙ Н. М. Этимологические словари русского языка, Moscova, 1989.
13. IORGA N., *Cărți domnești, zapise și răvașe*, partea I, București, 1903, pag. 17.
14. Datele Biroului Național de Statistică, Chișinău 2007-2017.